

ნინო ნასყიდაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

**„თავფარავნელი ჭაბუკის“ უკრაინული და რუსული
თარგმანები ტექსტოლოგიური ანალიზი**

NINO NASKIDASHVILI

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

**UKRAINIAN AND RUSSIAN TRANSLATIONS OF “FELLOW WITH
COVERED HEAD” TEXT-BASED ANALYSIS**

The combination of material and spiritual values that a particular ethnos has developed, assimilated and maintained throughout its existence, history, is an integral part of ethnic culture. The process of production and formation of national literatures was preceded by oral tradition.

The translation of folk poetry, in addition to the abundance of artistic means, lexical elements and forms, requires a deep study of cultural, ethnographic elements, psychological aspects, in-depth philosophical understanding. For the translation of folk poetry it is necessary to use a variety of linguistic means, to create new semantic connections, to understand the root and content of the original text, and to convey it accurately accurately in the language of translation through appropriate linguistic means.

From the point of view of the principles of poetic translation and the identity of the text, the Ukrainian and Russian translations of the Georgian folk ballad, "Tavparavneli Chabuki" and their translation analysis are interesting.

Georgian literature, in particular, folk poetry, has been translated into many languages. Most of them have been studied, discussed and properly analyzed, although the Ukrainian translation of this ballad was long forgotten due to the political views of the translator.

The Ukrainian translation of The Headless Young Man belongs to the famous twentieth-century Ukrainian writer Leonid Pervomaisky (Ilya Gurevich).

In the analysis of the translation of a poetic work, the issue of rhythm is also considered as an important element. In the Ukrainian translation the principles of verse composition are absolutely correct (eight-syllable rhyme is used), and in the Russian translation - ten-syllable.

The analysis of the considered translations showed that the translation of oral literature also plays a role in the study of ethnoculture and cultural dialogue, and the relative scarcity of translations of folklore works stems from its specificity, untranslated, archaic vocabulary. Nevertheless, the process of interpretation offers abundant and varied research material.

მატერიალური და სულიერი ფასეულობების ერთობლიობა, რომელიც კონკრეტულმა ეთნოსმა თავისი არსებობის, ისტორიის მანძილზე გამოიმუშავა, შეითვისა და შეინარჩუნა, ეთნიკური კულტურის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს. ეროვნული ლიტერატურების წარმოქმნისა და ჩამოყალიბების პროცესს წინ უძღოდა ზეპირსიტყვიერება.

ხალხური პოეზიის თარგმნა, გარდა მხატვრული ხერხებისა, ლექსიკური ელემენტებისა და ფორმების სიუხვისა, საჭიროებს კულტურული, ეთნოგრაფიული ელემენტების, ფსიქოლოგიური ასპექტების ღრმად შესწავლას, სიღრმისეულ ფილოსოფიურ გააზრებას. ხალხური პოეზიის თარგმანისათვის აუცილებელია მრავალფეროვანი ენობრივი საშუალებების გამოყენება, ახალი სემანტიკური კავშირების შექმნა, ორიგინალის ტექსტის ძირეული და შინაარსობრივი გააზრება და შესაბამისი ენობრივი საშუალებებით თარგმანის ენაზე ზედმიწევნით ზუსტად გადმოცემა.

პოეტური თარგმანის პრინციპებისა და ტექსტის იდენტურობის თვალსაზრისით საინტერესოა ქართული ხალხური ბალადის, „თავფარავნელი ჭაბუკის“, უკრაინული და რუსული თარგმანები და მათი თარგმანმცოდნეობითი ანალიზი.

„თავფარავნელი ჭაბუკი“ ქალისა და ვაჟის ტრაგიკული სიყვარულის ამბავს მოგვითხრობს, სადაც მიჯნური ჭაბუკი ცალ ხელში დოლბანდით ღამის სიბნელეში ზღვას შეეჭიდება. ქალი ხილვადობისთვის სანთელს ანთებდა, ხოლო ერთი ავსული ბებერი ანთებულ სანთელს აქრობდა. ჭაბუკისა და ზღვის ტალღების ბრძოლა საბოლოოდ ჭაბუკის დაღუპვით მთავრდება.

ქართული ლიტერატურა, კერძოდ, ხალხური პოეზია, მრავალ ენაზეა თარგმნილი. მათი დიდი ნაწილი შესწავლილი, განხილული და სათანადოდ გაანალიზებულია. მოცემულ ნაშრომში წარმოდგენილია უკრაინული და რუსული თარგმანების ტექსტოლოგიური ანალიზი.

მეოცე საუკუნის ცნობილ უკრაინელ მწერალ ლეონიდ პერვომასკის (ილია გურევიჩს) ეკუთვნის „თავფარავნელი ჭაბუკის“ უკრაინულენოვანი თარგმანი, რომელიც 1956 წელს დაიბეჭდა

კრებულში «3 глибини. Балади народів світу», სათაურით: „Тапараванський юнак“, ხოლო განმეორებით თარგმანი გამოსცა გამომცემლობა „დნეპრმა“ 1986 წელს. რაც შეეხება შესადარებლად წარმოდგენილ რუსულ თარგმანს, ის შესრულებულია ცნობილი რუსი პოეტისა და „ვეფხისტყაოსნის“ რუსულ ენაზე მთარგმნელის, ნიკოლაი ზაბოლოცკის, მიერ.

ორიოდე სიტყვა მთარგმნელების შესახებ: 1926 წელს ლეონიდ პერვომაისკი საცხოვრებლად გადადის ხარკოვში, სადაც ერთიანდება ახალგაზრდა მწერალთა გუნდ „მოლოდნიაკში“, გამოიცა მისი ლექსების რამდენიმე კრებული. ამ პერიოდში ხარკოვში მოღვაწეობდნენ ცნობილი უკრაინელი პოეტები - მიკოლა ბაჟანი, პავლო ტიჩინა, მაქსიმ რილსკი და სხვები, რომლებიც აქტიურად თარგმნიდნენ ქართულ ლიტერატურას. საინტერესო ფაქტია ისიც, რომ ლეონიდ პერვომაისკის „თავფარავნელი ჭაბუკის“ თარგმნამდე გაცილებით ადრე უთარგმნია აკაკი წერეთლის პოემა „გამზრდელი“, რომელიც, ტიჩინას, რილსკის, ბაჟანის, მალიშკოსა და სხვა პოეტების თარგმანებთან ერთად დაიბეჭდა 1937 წელს მიკოლა ბაჟანის რედაქტორობით გამოცემულ აკაკი წერეთლის კრებულში „Вибрані твори“.

ნიკოლაი ზაბოლოცკი, რომელიც აქტიურად თარგმნიდა ილიას, აკაკის, ტიციან ტაბიძის, სიმონ ჩიქოვანისა და სხვა ცნობილი ქართველი პოეტების ლექსებს და რომელსაც ძალიან ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ქათველ პოეტებთან: ს. ჩიქოვანთან, გ. ლეონიძესთან, ტ. ტაბიძესთან, თავისუფლად წერდა და კითხულობდა ქართულ ენაზე. 1957 წელს რუსულ ენაზე თარგმნა და გამოსცა „ვეფხისტყაოსანიც“, რომლის თარგმნაშიც დახმარებიან სიმონ ჩიქოვანი და ს. იორდანიშვილი, რომელიც 1935-1937 წლებში იყო „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის მდივანი, პწკარედის დახმარებით უთარგმნია. ამიტომ, დანამდვილებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ნ. ზაბოლოცკის „თავფარავნელი ჭაბუკის“ თარგმანი უშუალოდ შესრულებულია დედნიდან.

ტიციან ტაბიძასდმი გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში ნ. ზაბოლოცკი წერდა: «Я очень страшусь пунктуальной передачи смысла в том случае, если это звучит в русском стихе нарочито и неестественно. Я стремлюсь к тому, чтобы перевод звучал как оригинальное стихотворение. Это не значит, конечно, что я допускаю искажение смысла. Я стараюсь только интерпретировать смысл в том случае, когда это требуется для легкости и ясности стиха» (письмо от 2 августа 1936 года) (Цурикова, 1971:311).

ქართულ ხალხური ბალადის უკრაინულ თარგმანს სათაურად აქვს „Тапараванський юнак“. ლექსის პირველსავე სტრიქონში ვხედავთ „თავფარავნელი ჭაბუკის“ უკვე სხვა ინტერპრეტაციას, რაც წარმოდგენილია შემდეგნაირად: «Тапараванець молодий» (ახალგაზრდა თავფარავნელი), რაც მთარგმნელმა რვამარცვლიანი რითმისთვის გამოიყენა. ლეონიდ პერვომისკი შემდეგნაირად განმარტავს „თავფარავნელს“ აღნიშნულ კრებულში: «Тапаравані (Тпаравані, Паравані) – озеро на півдні Грузії в Джавахетії; тапараванець – житель з берегів Тапараванського озера» (Первомайський, 1956:421). (თფარავანი (თფარავანი, ფარავანი) - ტბა სამხრეთ საქართველოში, ჯავახეთში; თავფარავნელი - თავფარავნის ტბის ნაპირებზე მაცხოვრებელი).

საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ „თავფარავნელის“ უკრაინულ ვარიანტში გამოტოვებულია ასო „ვ“. გამოტოვებულ „ვ“-სთან დაკავშირებით, ძალიან საინტერესოა ერთი ფაქტი: იმ პერიოდსა და შემდგომ რუსულ სამეცნიერო ლიტერატურაში „თავფარავნელი, თავფარავნის“ ყველაგან იწერება „ვ“-ს გამოტოვებით, მაგ: Тапараванская легенда», „Тапараванский курган“, «Тапараванский заповедник» და სხვა. არანაკლებ საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ 1929 წელს, გაცილებით ადრე, ნ. ზაბოლოცკიმ რუსულ ენაზე თარგმნა „თავფარავნელი ჭაბუკი“ შემდეგი სათაურით: «Тапараванське сказання».

და ჩნდება კითხვა: დაყრდნო თუ არა ლეონიდ პერვომისკი იმ პერიოდის რუსულ სამეცნიერო ლიტერატურაში არსე-

ბულ „თავფარავნის“ განმარტებას, თუ იქიდან გამომდინარე, რომ ლეონიდ პერვომასკიმ არ იცოდა ქართული ენა და სავარაუდოდ, ქართული ხალხური ბალადა თარგმნა სხვა ენიდან, ან პნკარედის დახმარებით, თუ გამოიყენა ნ. ზაბოლოცკის აღნიშნული თარგმანი და იგრძნობა თუ არა უკრაინულ ტექსტზე რუსული თარგმანის გავლენა. აღნიშნულის უკეთ გარკვევაში უკრაინული და რუსული თარგმანების ანალიზი დაგვეხმარება:

ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში ძალიან ბევრი სადავო და საინტერესო საკითხია წამოჭრილი კონკრეტულად „ასპანას“ შესახებ. ასფარა - სოფელი ნინოწმინდის რაიონში (უნივერსალური...2006 [MFN: 136149]) მდებარეობს ფარავნის ტბის დასავლეთით. სოფლის თავდაპირველი სახელი ყოფილა „ასპანა“. ლეონიდ პერვომასკიმ „ასპანა“ საერთოდ ამოიღო თარგმანიდან და უბრალოდ თარგმნა, როგორც „за морем“ (ზღვის იქით). ნ. ზაბოლოცკის რუსულ თარგმანში კი ვკითხულობთ: „аспиндзская девица“. „ასპინდა“ - დაბა ასპინდის მუნიციპალიტეტში, მუნიციპალიტეტის და სადაბო საკრებულოს ცენტრი. მდებარეობს ახალციხის ქვაბულის აღმოსავლეთ ნაწილში, მდინარე მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე, (უნივერსალური..., 2006 [MFN: 136149])

„სახელი „ასპინდა“ სპარსულიდან შემოვიდა ქართულში, აღნიშნავდა დიდ გზაზე მდებარე სასტუმროს, დასასვენებელ სადგურს. ასპინდის, როგორც დასახლებული პუნქტის, საწყისად მიჩნეულია 888 წელი, როდესაც, მემათიანის ცნობით: „იძლივნეს აფხაზნი, ნასრ და ბაყათარ ოვსნი და ერისთავი აფხაზთა. გაქცეულ ნასრას დაედევნენ და სამცხეში, ასპინდასთან 888 წელს მოჰკლეს“ (ჯავახიშვილი, 1983:102) და არანაირი კავშირი არ ჰქონდა ასპანასთან. ორივე შემთხვევაში მთარგმნელებისთვის რთული აღმოჩნდა ამ კონკრეტული ისტორიული რეალიის თარგმნა.

მეტად საინტერესოა კიდევ ერთი მოსაზრება: „ასფარა“ ძველი სახელწოდებაა იმ სოფლისა, რომელსაც აწ „ბობლიკან“||„პუბლიკან“ ჰქვია, ფარავნის ტბის ნაპირზე. ...უეჭველია, რომ ასევე სახელწოდება „ასფარა“ იგულისხმება, „თავფარავ-

ნელი ჭაბუკის“ ხალხურ თქმულებაში, უკეთუ „ასფარად“ ვიგულისხმებთ ამავე ტბის ერთ-ერთ დაძირულ კუნძულთაგანს, რომელთა შესახებ გადმოცემებს ჩვენამდე მოუღწევია (მელიქსეთ- ბეგი, 1938:60-61).

რაც შეეხება რუსული და უკრაინული თარგმანების იდეურ და შინარსობივ ანალიზს. განვიხილავთ ბალადის შემდეგი სტრიქონის შინაარსის თარგმანში გადმოტანის მაგალითი; მაგ: ზღვა ჰქონდა წინად სავალი, გასვლას შიგ არა ზარობდა. უკრაინულ თარგმანში ვკითხულობთ: Він через море уночі, Переплисти до неї мав (ლამით ზღვის გადავლით მასთან მიცურვას ლამობდა), ხოლო რუსულ თარგმანში: Плыл он к ней бушующей рекою, (მასთან მიცურავდა ბობოქარი მდინარით).

ლეონიდ პერვომაისკის თარგმანში საერთოდ დაკარგულია სტრიქონი: „სანთელი კელაპტარობდა“, ხოლო ზაბოლოცკის თარგმანში მთლიანად А свеча во мраке пламенела - გადატანილია მესამე სტროფში.

ორიგინალის სტრიქონი „ერთი ავსული ბებერი ვაჟისთვის ავსა ლამობდა, უკრაინულად თარგმნილია, როგორც „Та матері її старій, не до вподоби був юнак“ (მის მოხუც დედას ყმაწვილი არ მოსწონდა), რაც შინაარსობრივად და აზრობრივად ორიგინალს არ შეესაბამება. ზაბოლოცკის თარგმანში ვკითხულობთ „Но одна колдунья то и дело, ту свечу у девушки гасила“. (ჭადოქარი, დედაბერი, ავსული ბებერი - აქ უფრო ზუსტადაა გადმოცემული).

საინტერესოა ასევე „დოლაბის“ (სპარს. სიტყვასიტყვით „ორი ბაგე“, წისქვილის ქვა. (უნივერსალური..., 2006[MFN: 136149]), რაც უკრაინულ მთარგმნელს ზუსტი შესატყვისით უთარგმნია (უკრაინული «жорна» - წისქვილის ქვა, დოლაბი) - Мов жорнами, перетина, Руками воду без зусиль (Первомайський, 1956:238), ნ. ზაბოლოცკის თარგმანში - „Нес он жернов левою рукою“ (Библиотека... 1964:238). - აქაც დოლაბითაა გადმოტანილი.

სიტყვა „ორბი“, რომელიც ქორისნაირთა რიგის ფრინველია, უკრაინულ თარგმანში შეცვლილია და მის ნაცვლად

ვხვდებით „არწივს“, - Орел кружляв над юнаком, ზაბოლოცკის თარგმანშიც ასევე შეცვლილია ორბი და მთარგმნელს ჩაუნაცვლებია ფასკუნჯით: И стервятник труп его безгласный ((Библиотека... 1964:238). თუმცა, როგორც ვიცით, „ფასკუნჯი ფრინველია შავარდნისნაირთა რიგის ქორისებრთა ოჯახისა“ (კუტუბიძე, 1973:80).

რაც შეეხება თარგმანის ფორმასა და შინაარსს: ლეონიდ პერვომაისკის უკრაინული თარგმანი რვასტროფიანია, ისევე, როგორც დედანი, ზაბოლოცკის თარგმანს ერთი სტროფი აკლია. გარდა ამისა, ზაბოლოცკის თარგმანის ფორმა არ შეესაბამება დედნის ფორმას, თუმცა შინაარსი მოკლედ, მაგრამ მაინც გადმოცემულია. ნ. ზაბოლოცკიმ ქართული ხალხური ლექსის შინაარსი ფაქტორივად ოთხ სტროფში გადმოსცა, ხოლო თარგმანის ბოლოს სამი სტროფი მთარგმნელისეულ ინტერპრეტაციას წარმოადგენს, სადაც ჰყვება, რომ ეს ისტორია მოისმინა ფარავნის წყლებთან და ამბობს, რომ ჭაბუკი არ დაღუპულა, ისევ მიცურავს, ცალ მხარზე ტურბინა აქვს, ხოლო მეორეზე - რკინის ხარი, მისგან გიგანტური სინათლე ამოდის და ეს ჭაბუკი არის საქართველო, სინათლისათვის აღდგენილი (Библиотека... 1964:238).

И восходит свет его гигантский,
И отныне нет ему запрета,
И ведь парень тот тапаванский —

Грузия, воскресшая для света! (Библиотека... 1964:238).

როგორც ვხედავთ, მოცემულ შემთხვევაში გვხვდება დედნიდან გადახრა, თაგმანი არ მისდევს დედნის ტექსტს, დაცილებულია პირველწყაროს, მთარგმნელისეულია, არაა დაცული დედნის ფორმა და წარმოადგენს მთარგმნელის ინტერპრეტაციას, რომელიც იმდენად დადებითი და ამაღელვებელია, ალეგორიული და პათეტიკური, რომ არ შეიძლება განიხილოს, როგორც ტექსტის განზრახ დამახინჯება.

განხილული თარგმანების მაგალითზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ლეონიდ პერვომაისკის სათარგმნად არ გამოუყენებია ნიკოლაი ზაბოლოცკის მოცემული თარგმანი, რადგან

პერვომაისკის ტექსტი სტროფების რაოდენობითა და შინაარსობრივად ზუსტად მიჰყვება ორიგინალს. თუმცა, იმის გათვალისწინებით, რომ ლეონიდ პერვომაისკიმ ნიკოლაი ზაბოლოცკისაგან განსხვავებით არ იცოდა ქართული ენა, სავარაუდოა, რომ თარგმანი შესრულებულია ბნკარედის დახმარებით.

პოეტური ნაწარმოების თარგმანის ანალიზის დროს მნიშვნელოვან ელემენტად განიხილება რითმის საკითხიც. უკრაინულ თარგმანში ლექსთწყობის პრინციპები აბსოლუტურად სწორადაა დაცული (გამოყენებულია რვამარცვლიანი რითმა), ხოლო რუსულ თარგმანში - ათმარცვლიანი.

განიხილული თარგმანების ანალიზმა უჩვენა, რომ ეთნოკულტურისა და კულტურათა დიალოგის შესწავლაში გარკვეული როლი ზეპირსიტყვიერების თარგმანსაც ენიჭება და ფოლკლორული ნაწარმოებების თარგმანების შედარებითი სიმცირე მისი სპეციფიკიდან, უთარგმნელი, არქაული ლექსიკიდან გამომდინარეობს. მიუხედავად ამისა, ინტერპრეტაციის პროცესი უხვ და მრავალფეროვან საკვლევ მასალს გვთავაზობს.

ლიტერატურა

აკუბიძე მ. 1973, ფრინველების ნომენკლატურული ტერმინოლოგია, გვ. 80, 156, 220, თბ.: გამომც. „მეცნიერება“.

ლ. მელიქსეთ-ბეგი 1938, ფარავნის ასფარა // მეგალითური კულტურა საქართველოში, თბ., გვ. 60-61.

უნივერსალური... 2006, უნივერსალური ენციკლოპედიური ლექსიკონი : [3 ტომად] / შეადგინა ალექსანდრე ელერდაშვილმა. - I-ლი გამოც. - [თბ.] : ფანტაზია, 2006. - 28სმ.[MFN: 136149].

ჯავახიშვილი, ი. 1983, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II, 1983წ. გვ. 102

Библиотека... 1964, Библиотека поэта, основана М. Горьким, большая серия, второе издание, Тициан Табидзе, стихотворения и поэмы, Москва-Ленинград, 1964 г. 347

Первомайський, Л. 1956, 3 глибини. Балади народів світу», Державне видавництво художньої літератури, Київ – 1956 р. ст. 445

Цурикова, Г. 1971, Тициан Табидзе. Жизнь и поэзия, 1971 Советский писатель, 1971. ст.311